

KANTS *KRITIK DER REINEN VERNUNFT* IN HET NEDERLANDS VERTAALD

Th.C.W. Oudemans

Het vertalen van Kants Duitse filosofenproza in meer dan 600 kloeke bladzijden is een titanenwerk geweest. Was dit vergeefse moeite – gezien het esoterisch karakter van filosofische teksten in het tijdperk van het snelle beeld en de hapklare informatie? Misschien niet.

De vertaling zal enige tijd de aandacht trekken als salontafeldecoratie. Daarna wordt het stil. Het werk wordt bijgezet in de catacomben van de Kantreceptie. Jaarlijks verschijnen daarbinnen duizenden studies. Vakgroepen en leerstoelen ontlene hun leven eraan.

De voortgang van de overleveringsindustrie zegt weinig over het belang van deze vertaling. De Kantreceptie bevindt zich in een verstofte uithoek van het informatiebestel. Niemand kijkt er verder naar om. De filosofie is gemarginaliseerd. En dat is met Kant begonnen.

Als theoreticus is Kant een *philosophers' philosopher* gebleven. In de 17e eeuw waren filosofie, technologie en wetenschap met elkaar verweven. Denk aan Descartes, Pascal en Leibniz. Kants invloed op wetenschap en techniek daarentegen is te verwaarlozen. Dat is een veeg teken. Sinds Kant kunnen wetenschap en techniek ook wel zonder filosofen.

De marginalisering van de filosofie ligt besloten in Kants *Kritik*. Hij verlangt een wetenschappelijke status voor de filosofie. Deze moet niet speculeren, maar de grondslagen geven voor die wetenschappen die een onaantastbare weg hebben gevonden, de wiskunde en de natuurkunde. Filosofische begrippen kunnen alleen zo de toets der kritiek (*Prüfung*) doorstaan.

Een toetsbare filosofie wordt verlangd, een filosofie die zelf kan bogen op een wetenschappelijke status – maar dat is niet gemakkelijk. Hoe kan de *Vernunft* (vertaald met *rede*) beperkt worden tot het wetenschappelijk aanvaardbare? Dat moet door diezelfde *Vernunft* gebeuren. De vertalers wijzen erop dat de genitivus in de titel *Kritik der reinen Vernunft* op twee manieren tegelijk gelezen moet worden: als kritiek *op* de rede en als kritiek *door* de rede. Evident een cirkel.

Kant hoopt deze te vermijden door te zeggen dat de filosofische rede de wetenschappen mogelijk maakt en zo van praktisch belang is. De filosofie waakt ervoor dat het kennen niet rapsodisch wordt en zorgt ervoor dat het een systematische eenheid vormt. Deze is nog weer eens gefundeerd in de eenheid van het kennend subject.

De hedendaagse wetenschap en technologie *zijn* systematisch *en* pragmatisch – juist daardoor hebben zij geen boodschap aan filosofisch oorsprongsonderzoek. Zij zijn voldoende gerechtvaardigd door hun succes. De pragmatische waarde van mogelijkheidsvoorwaarden is te verwaarlozen. Een diepere fundering van de wetenschappen is een geval van overbodige dubbele boekhouding. De marginalisering van de wetenschappelijke filosofie is onontkoombaar.

Is daarmee de zaak van de vertaling van de *Kritik der reinen Vernunft* afgedaan? Misschien niet.

Kant zoekt de oorsprong van filosofische begrippen in hun *Geburtsort* (vertaald: *plaats van herkomst*). Hij denkt dat deze geboorteplaats de rede of het verstand zelf is – hoewel hij inziet dat de menselijke rede eindig is en dus uiteindelijk een afgrond.

Is het mogelijk om bij deze afgrond na te denken – maar dan ook de wetenschappelijke pretenties van de filosofie op te geven? Ja.

Hoe komt het dat Kant door iedere doctorandus duizendvoudig weerlegd is en, ondanks zijn pretenties van rationaliteit, niet aan filosofische invloed heeft ingeboet? Doordat het belang van filosofische begrippen en beweringen niet in het rationele gehalte ervan ligt, maar in de *woorden* waarin zij ter sprake worden gebracht. Kants woorden zijn de verborgen betekenis-horizon – niet alleen van Kants denken, maar ook van het huidige tijdperk. Hamann zei het: de afgrond is de verhouding tussen *logos*, *Vernunft* en taal. De geboorteplaats van de rede is redelijk noch onredelijk. Zij is woorde-lijk.

Woorden zijn de onbekende betekenisgevers van onszelf. Het zou mooi zijn wanneer filosofen daar acht op zouden slaan. Maar hoe?

Voor een niet meer wetenschappelijke filosofie is het mogelijk om binnen de grondwoorden van onze tijd over en weer te gaan – doordat deze woorden *vertalingen* zijn en op hun beurt vertaald kunnen worden. Dankzij het vertalen kunnen er breuklijnen ontstaan in de eerst ondoordringbare woordhorizon.

Het woord *Vernunft* is niet *vernünftig*, maar Duits. Het Duitse woord is de vertaling van het Latijnse woord *ratio* dat op zijn beurt de vertaling is van het Griekse woord *logos*. *Logos*, *ratio* en *Vernunft* dekken elkaar niet. *Vernunft* is verwant met *vernemen*, *ratio* met *spreken*, *rekenen* en *proportionaliteit*. De Nederlandse vertaling van *Vernunft*–*rede* is wederom een breuk. *Rede* houdt verband met *spreken* maar ook met *grond*. Misschien laat de onvertaalbaarheid van zulke woorden wel een *geschiedenis* van de redelijkheid zelf zien.

De vertaling van de Kritik is niet alleen behulpzaam bij het ontwarren van Kants anakoloetische worstzinnen. De *onvertaalbaarheid* ervan kan te denken geven – wanneer tekst en vertaling naast elkaar worden gelegd en wanneer de lezer leert daartussen over en weer te gaan – binnen zijn eigen onfilosofische tijdperk.

De eerste zin van de *Vorrede zur zweiten Auflage* luidt:

Ob die Bearbeitung der Erkenntnisse, die zum Vernunftgeschäfte gehören, den sicheren Gang einer Wissenschaft gehe oder nicht, das läßt sich bald aus dem Erfolg beurteilen.

De Nederlandse vertaling ervan is:

Of het onderzoek naar de kennis die tot het gebied van de rede behoort al dan niet de zekere weg van een wetenschap gaat, laat zich snel aan de hand van het resultaat bepalen.

De principiële onvertaalbaarheid roept een over en weer op tussen de Duitse en de Nederlandse tekst. Waarom is *Bearbeitung* vertaald met *onderzoek*? Waarom is het meervoud *Erkenntnisse* vertaald met een enkelvoud? Zowel het woord *Gang* als het woord *Weg* worden met *weg* vertaald. Betekenen die woorden hetzelfde? Hoe verhouden *beurteilen* en *bepalen* zich tot elkaar? En zo voort. De tekst van Kant en de vertaling echoën in elkaar zonder samen te kunnen komen.

Dit echoën is nog geen nadenken. Is dat mogelijk? Soms. Een poging. In de vertaling is weggefallen wat ongemerkt Kants tekst tekent, namelijk de nadruk op de semantiek van de *arbeit*. In de vertaalde zin gaat het over de *Bearbeitung* van kennis, het *Geschäft*

van de rede, over een *zekere gang* en over het beoordelen van de wetenschap aan haar *succes* (dat laatste is de doodsteek voor de filosofie).

Wat is het semantisch verband tussen rede en arbeid? Heeft dat te maken met de ratio die zo onzuiver is dat zij bestaat als afkeer van ‘nomaden die elke bestendige bebouwing van het land verafschuwen’? Is de *zuivere* rede (vertaling van *reine Vernunft*) geboren uit het verlangen naar een onveranderlijk eiland dat is omgeven door een ‘stormachtige oceaan van schijn’?

De Nederlandse vertaling kan een licht werpen op Kants taal – een afgrond van de rede die nog nauwelijks doordacht is.

Dat die doordenking spoedig zal komen is niet te verwachten. De verengelsing van het universitair onderwijs en onderzoek zal Kants quasi-wetenschappelijkheid van de filosofie gedurende een onbepaalde tijd voortzetten en het filosofisch vertalen doen vergeten.

Maar de vertaling van de *Kritik der reinen Vernunft* kan heel lang heel rustig blijven liggen.